

# Pratarmė

Šiuolaikinė vis didesnę žmogaus gyvenimo būdų įvairovę pripažįstanti Europos visuomenė, kurios dalimi jau antrą dešimtmetį save laiko ir Lietuva, kelia naujų uždavinių socialinių mokslų atstovams. Gyvensenos, t. y. mąstymo, elgesio, jausenos, būdų įvairove labiausiai besidomintys socialinės kultūrinės antropologijos ir europietiškosios etnologijos mokslai bene jautriausiai gali reaguoti į žmonių santykių stabilumo ir kaitos procesus. Antropologija imasi tai tirti globaliniu mastu, o etnologija žvelgia į tai daugiau per regioninę–europinę prizmę. Vis dėlto šiuolaikinės antropologijos ypatybė – vis didesnis domėjimasis Europa. Tai įrodo plačiu mastu plėtojami tyrinėjimai Europoje ir europeistų sekcijos narių gausėjimas didžiosiose pasaulio antropologų asociacijose.

Laiko dvasią atitinkantis leidinys *Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos* nuo pat įsteigimo – trečiojo tūkstantmečio pradžios – nuosekliai bando praminti bendrą šioms dviem disciplinoms kelią, ypač perimant joms bendras metodologijas.

Šiame šeštajame tome skaitytojas kaip tik ir ras dviejų iškilių Europos antropologų Chriso Hanno ir Thomaso Schipperso straipsnius, skirtus etnologijos ir antropologijos mokslų metodologijas siejantiems klausimams.

Ch. Hannas, bene didžiausio pasaulyje postsocializmo antropologiją plėtojančio mokslo centro – Maxo Plancko socialinės antropologijos instituto Vokietijoje – direktorius, savo straipsnyje taikliai gvildena mūsų iškeltą klausimą. Autorius, remdamasis savo, profesionalaus britų socialinio antropologo, patirtimi, sukaupia atliekant ilgalaikius tyrinėjimus Vengrijoje ir Lenkijoje ir iš arti susipažįstant su vietinėmis etnologijos disciplinomis, ragina abu mokslus traktuoti kaip „vienodai patikimus antropologijos stilius“, kurie, užuot konkuravę, verčiau imtųsi kūrybiškai turtinti vienas kitą bendruose universitetų antropologijos departamentuose.

Prancūzų antropologas T. Schippersas savo straipsnyje „Nuo daiktų prie ženklų: keičiant materialinės kultūros tyrinėjimo perspektyvas Europoje“ aptaria, ko gero, stabiliausiai etnologijos akiratyje figūravusią ir iš dalies tebefigūruojančią *materialinės kultūros* koncepciją. Pati materialioji sritis per pastarąją šimtmečio pusę patyrė precedento neturinčią postindustrinės globalizacijos raidą, o žmonės iš materialinės kultūros gamintojų–kūrėjų tapo jos vartotojais. Tai privertė etnologus persirikiuoti nuo marksistiškai įvardijamų „gamybės būdų“ prie „vartojimo būdų“ studijų. Tad materialūs objektai – artefaktai – jau nebe-

laikomi regioninio identiteto reprezentantais, o metodologiškai įvyko slinktis nuo į objektus (artefaktus) orientuotų studijų prie į veikėją (žmogų) orientuotų materialinių pasirinkimų bei techninių sprendimų tyrimų. Būtent etnologai, kaip ir antropologai, anot autoriaus, šioje globalizacijos eroje gali puikiai padėti kaip „kultūrų ekspertai“, tyrinėdami kasdienybę mikro lygmeniu, kur paprasti žmonės rutiniškai sąveikauja su materialiais objektais.

Kita šio *Lietuvos etnologijos* tomo ašis – identitetai. Tai labai aktuali šių dienų socialinių ir humanitarinių mokslų sritis. Ši sykį dėmesys sutelkiamas į regioninio, etninio ir tautinio identifikavimosi procesus.

Lietuvos istorijos instituto etnologo Petro Kalniaus tema – paribio žmonių savimone ir regioninis identitetas. Autorius savo straipsnyje „Aukštaitijos ir Žemaitijos paribio vietinių gyventojų savimone“ sprendžia tarpregioninės ribos nustatymo klausimą lokalinio tapatumo požiūriu, gilinasi į tai, kaip vietiniai paribio gyventojai išsivaizduoja savo kultūrinę-arealinę savitumą ir takoskyrą nuo anapus ribos gyvenančiųjų.

Socialinės antropologijos doktorantė Aušra Simoniukštytė pateikia Lietuvoje turbūt pirmą etnoistorinį darbą, parodantį etninio identiteto ašies reikšmę rašytinės istorijos neturinčios tautos praeities refleksijoje. Straipsnyje „Lietuvos romai: tarp istorijos ir atminties“ per biografinius pasakojimus pateikiama romų etnoistorija, t. y. istorija, užfiksuota romų kolektyvinėje atmintyje. Autorė teigia, kad ryšį tarp asmeninių atminčių, naratyvinių praktikų ir kolektyvinių praeities reprezentacijų laiduoja etnis identitetas. Etninis identitetas formuoja kolektyvinę atmintį, ją palaiko ir stiprina. Apskritai be bendros kilmės ir bendros praeities diskurso jis būtų neįmanomas. Biografiniai pasakojimai atskleidžia socialinę šiuolaikinės, tačiau iš esmės daugeliu atžvilgių tradicinės romų visuomenės struktūrą, ypač paprotinės teisės normas, lyčių vaidmenis, bendruomeninio gyvenimo etiką, santykius su kitataučiais.

VDU socialinės antropologijos doktorantas Renatas Delis nagrinėja Lietuvos neopagonių konstruojamą lietuviškumą kaip alternatyvą oficialiajai valstybės kultūros ir tautiškumo politikai, t. y. dominuojančiam lietuviškumo modeliui. Šis judėjimas, sovietmečiu dažnai nagrinėtas kaip kontrkultūra, žlugus režimui, neišnyko. Autorius argumentuotai parodo, kad jis tebėra egzistencinis atsakas į dominuojančias modernybės vertybes, visuotinai pripažįstamus gyvenimo būdo modelius ir sekuliarizacijos sukeltą stabilų moralinių, vertybinių ir prasminių orientyrų dezintegraciją. Lietuvos neopagonys kuria religinę-kultūrinę ideologiją kaip alternatyvų religingumą sakralizuodami tradicinę kultūrą ir šitaip kartu „archaizuoja“ bei „etnifikuoja“ modernų lietuviškumą.

Ižvalgomis apie emocinio-moralinio faktoriaus postkomunizmo antropologijoje – pojūčių, jausmų bei įsitikinimų ir priedermių, žadinančių atmintį ir

sureikšminančių praeitį pokomunistinėje visuomenėje, – svarbą dalijasi trys autoriai.

Monrealio ir Vytauto Didžiojo universitetų antropologas, pokomunistinės antropologijos specialistas Gediminas Lankauskas pateikia itin skvarbių išvalgų dėl kolektyvinės atminties fenomeno išryškindamas žmonių emocijų ir pojūčių srities reikšmę prisimenant ir konstruojant bei rekonstruojant praeitį – prisiminimus apie socializmą. Autoriaus pateikta Grūto komunizmo skulptūrų parko antropologinė analizė atima iš vadinamosios faktografinės praeities turėtas galias. Pagrindinė straipsnio mintis ta, kad įvairūs praeities artefaktai, nuo skulptūrų iki Grūto kavinės patiekalų ir gėrimų, žadina „praktinę nostalgiją“ sukurdami „jungtį tarp dabartinio vartotojo ir praeities sovietinės kasdienybės, kurios didžioji dalis laikėsi stalo bendryste, draugyste ir/ar giminyse, t. y. giminaičių ir draugų tinklu, kuri socializmo sistema visai netyčia sukūrė ir per savo stygiaus ekonomiką palaikė“. G. Lankauskas įrodo, kad nors Grūto parkas iš socialistinės praeities padaro prekę, ją apipavidalina ir paleidžia į rinką, kartu tai savotiškos socializmo žinios, kurios veikia kaip simboliniai resursai, iš kurių konstruojamos kognityvinės struktūros. Be to, tai produktyvi etnografinė vieta, kurioje įmanoma patikrinti, ko verti metodologiniai požūriai, siūlantys į dabartinį posocialistinį perėjimą žvelgti kaip į paprastą viena linija vykstantį procesą.

Vyčio Čiubrinsko straipsnyje nagrinėjama, kaip jausminė-moralinė priedermė „būti naudingam tėvynei“, itin populiarūs lietuvių politinių emigrantų inkultūracijoje Vokietijoje, vėliau – Šiaurės Amerikoje, kartu ir stiprus nostalgijos jausmas susiduria su posovietine Lietuvos kasdienybe. Grįžusieji į tėvynę lietuviai emigrantai patiria ne tik socialinės integracijos netikrumus, bet ir akultūracijos būtinybę bei tautinio identiteto skilimo ar susiskaldymo keliamus iššūkius.

Lietuvos istorijos instituto etnologijos doktorantė Danguolė Svidinskaitė savo straipsniu kelia itin aktualų ne tik sekuliarizuotos ir rinkos santykiais vis labiau grįstos pokomunistinės visuomenės, bet ir modernių jos institucijų, tarp jų ir bažnyčios tarnautojų – dvasininkų, metamus moralės iššūkius subtilioms tradicines religines-moralines priedermes puoselėjančioms asmenybėms ir jų religiniams identitetams. Straipsnyje bandoma atskleisti nusistovėjusį religingumą-moralumą trikdančius šiuolaikinių dvasininkų, kunigų, veiksmus, kurie ardo vietinės tikinčiųjų bendruomenės įprastą moralinę ir socialinę tvarką bei ją užtikrinantį religingumo modelį nepaisydami vietos, krašto, kaimo ypatybių. Nagrinėjamu atveju būtent gimtojo krašto bendruomenėje pergyventa praeitis, kaip patirtis arba *vietinis žinojimas*, anot Cliffordo Geertzo, pasiūlo reikšmes, padedančias apmąstyti savo ir kitų santykį su tikėjimu ir taip suteikia galios

asmeniniam religingumui, o kartu ir socialiniam moraliniam žinojimui, kas yra tinkama ir kas netinkama posovietinėje dabartyje. Tai trikdo kai kurių religinės institucijos atstovų pragmatiškas ir merkantiliškas elgesys.

Galiausiai džiugu paminėti, kad šiame *Lietuvos etnologijos* tome šalia kitų spausdinama ir G. Lankausko parengta pirmosios antropologinės knygos apie Lietuvą – Pernille Hohnen *Market out of Place? Remaking Economic, Social, and Symbolic Boundaries in Post-Communist Lithuania* – recenzija. Joje nuodugniai supažindinama su beveik prieš dešimtmetį autorės atliktu antropologiniu lauko tyrimu, išnagrinėjusiu ekonominių ir moralinių faktorių sąveiką Vilniaus Gariūnų prekyvietės pavyzdžiu. Tai ir pirmoji pokomunistinės antropologijos studija, kurioje patyrusiu danės antropologės žvilgsniu puikiai reprezentuojama viena iš specifinių pereinamojo laikotarpio – turgaus prekiautojų – kultūra bei jos percepcija pokomunistinėje Lietuvos visuomenėje.

Vytis Čiubrinskas